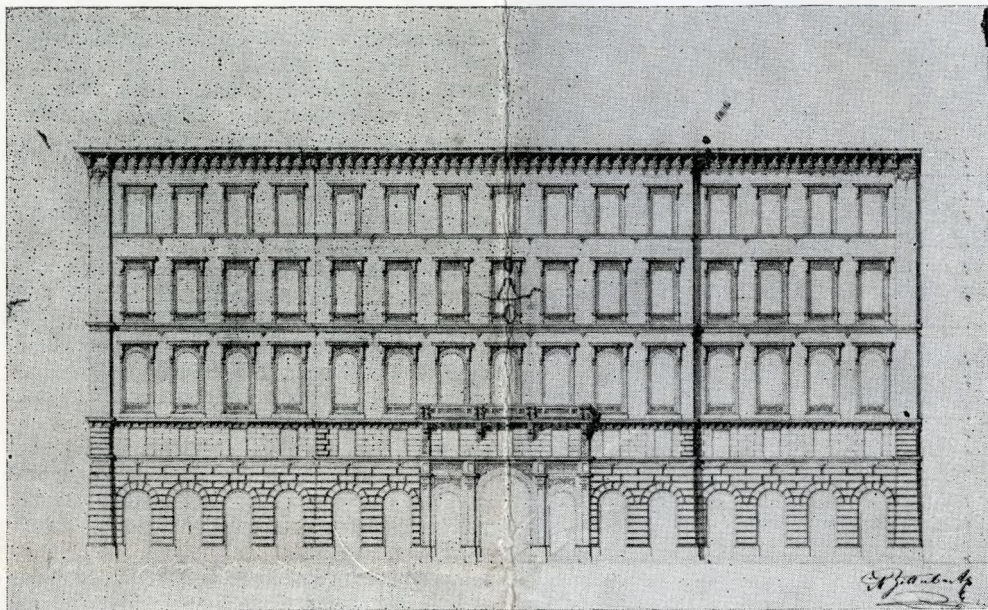




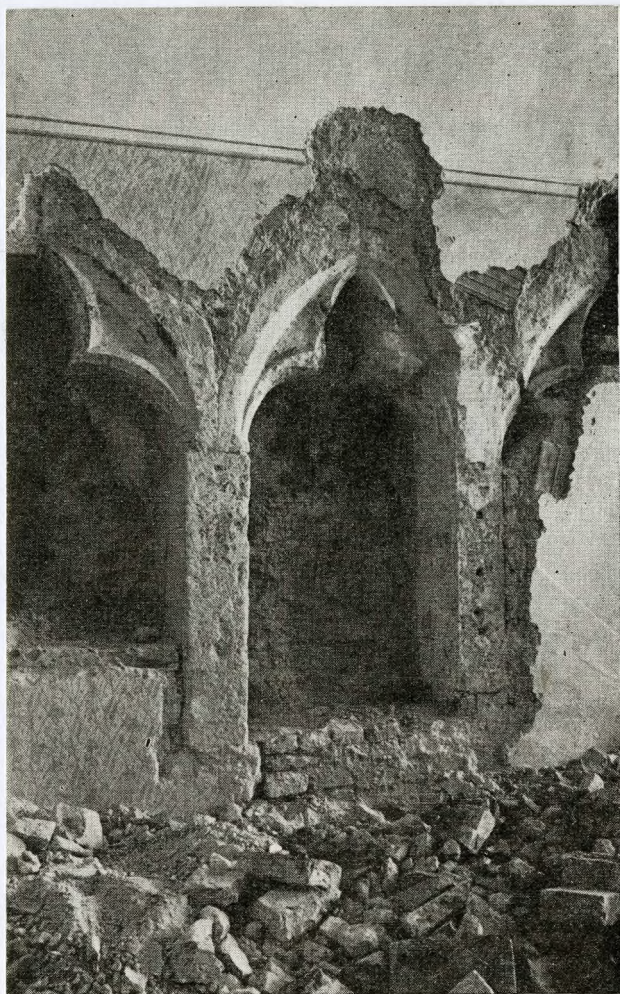
1. V. Münnich F. u. 20. Mátyás Hugónak Zitterbarth irodájában készült homlokzatterve, 1850.

A FŐVÁROSI MŰEMLÉK-LAKÓHÁZAK ÉPÍTÉSTÖRTÉNETI KUTATÁSÁNAK 20 ÉVE

Mindennapi szóhasználatunkban egyszerűen csak műemlékekről szoktunk beszélni, röviden így jelöljük meg azt, amit a jogszabály a műemlék, műemlék jellegű épület, városképi jelentőségű épület, stb. terminusaival illet. Ebben az összetett értelemben használjuk az alábbiakban mi is a „műemlék” kifejezést, nemcsak az egyszerűség kedvéért és az általános gyakorlathoz igazodva, hanem azért is, mert a helyreállítás tudományos előkészítése szempontjából a jogi distinkcióknak és az azok alapjául szolgáló érték-kategorizálásnak elvi jelentősége nincsen.

Ahogy minden feladat elvégzéséhez bizonyos előkészülettel fogunk hozzá, így tesszük ezt a műemlékhelyreállítással is. Itt azonban az egyébként szokásos gazdasági, műszaki, szervezési sőt jogi előkészítéssel kívül elengedhetetlen egy sajátos, csak a műemlékhelyreállításra jellemző előkészítés: a tudományos, pontosabban az építéstörténeti kutatás.

Régi épületeink úgyszólván kivétel nélkül inkább több, mint kevesebb rongálódással, módosulással, torzulással maradtak ránk. Ha eredeti formájukba akarjuk őket visszaállítani, akkor szükséges az eredeti állapotnak felkutatása, feltárása — akár részletképzésről, akár nagyobb, kompozíciós sajátosságról van szó. A műemlékhelyreállítás során természetesen nem távolítunk el mindent, ami nem az eredeti építési periódusban keletkezett. Így például nem távolítjuk el egy gótikus templomból a XVIII. században épült értékes és nagyszabású barokk oltárt. Nemcsak azért nem, mert rendszerint nem ismerjük az egykor helyén álló gótikus oltárt, s így csak olyasmint tehetnénk a helyére, ami ugyanúgy nem volt ott eredetileg, mint a barokk oltár, hanem mert értékeljük, becsüljük, őrzük az épület történeti rétegződöttségét is. Ez azonban már tovább vezet a helyreállítás elveivel és módszereihez — itt csak az a fontos, hogy lássuk, milyen fontos az épület minden periódusának



2. I. Fortuna u. 4. Középkori
ülőkülék feltárás közben
(1972)

építéstörténeti tisztázása, mennyire ez szolgál alapjául a helyreállítás feladatainak megoldásához.

Az építéstörténeti kutatásnak hármass feladata van: magának az épületnek ún. *megkutatása*, a *források feltárása* és a *szakirodalom* adatainak feldolgozása és értékelése.

Az épület „*megkutatása*” igen fontos, kezdve a tagozatokról való festékréteg-eltávolítástól a vakolatleverésen keresztül a szerkezetet is érintő kibontásokig, sőt a föld alá került részek archeológiai feltárásáig (ásatás). Nyilvánvaló, hogy a feladat természetétől függően a megkutatás más-más fajtája fog dominálni: egy rommaradványnál csaknem teljesen a régészet lesz a szó, míg egy XIX. vagy különösen egy XX. századi épületnél a helyszíni kutatás kis szerepet fog betölteni,

itt a források feltárása lesz fontosabb. A gyakorlati körülményeknek is szerepük van: a budai Várnegyed helyreállításának kezdetekor, de nem egyszer még később is, nem volt többre lehetőség, mint ún. „epidermis”-kutatásra, a felszín, az épület „bőrének” eltávolítására. Így is igen sok értékes eredmény született — elég, ha csak a számos gótikus ülőkülék előbukkanására gondolunk.

A *források* feltárása az eredeti tervek, okmányok, egykorú, vagy későbbi, de az eredeti állapotot mutató ábrázolások, stb. felkutatását jelenti. Ezek többnyire közgyűjtemények (levéltárak, múzeumok) birtokában vannak, de értékes dokumentumok kerültek már elő magántulajdonból (régi tulajdonosoktól, gyűjtőtől, a tervező leszármazottaitól) is.

A *szakirodalom* tartalmazza az épületre vonatkozó esetleges eddigi kutatásokat, az ezzel kapcsolatos értékelést, a korszak egyéb emlékeivel való kapcsolatainak vizsgálatát, stb. Ide soroljuk a nem kifejezetten szakirodalmi, de az épülettel valamilyen szempontból foglalkozó — többnyire helytörténeti és művelődéstörténeti — irodalmat is.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a helyreállítást megelőző tudományos kutatás a feladatok sokféleségének megfelelően széles skálán mozog. Másképp kell kutatni és feldolgozni egy régészeti feladatokat is jelentő rommaradványt (pl. a vértesszentkeresztii középkori templom maradványa), egy viszonylag épen maradt de sokat alakított várat (pl. Simontornya), egy barokk kastélyt (pl. Nagytétény), egy középkori (pl. a Vigadó), egy középkori eredetű vári, vagy soproni lakóházat, vagy egy XIX. századi bérházat. Így a fővárosi műemléklakóházak építéstörténeti kutatása is sajátos képet mutat, s kialakulása a főváros önálló műemlékvédelmének kialakulásával párhuzamosan haladt. Beszámolóinkban erről szeretnénk röviden tájékoztatást adni.

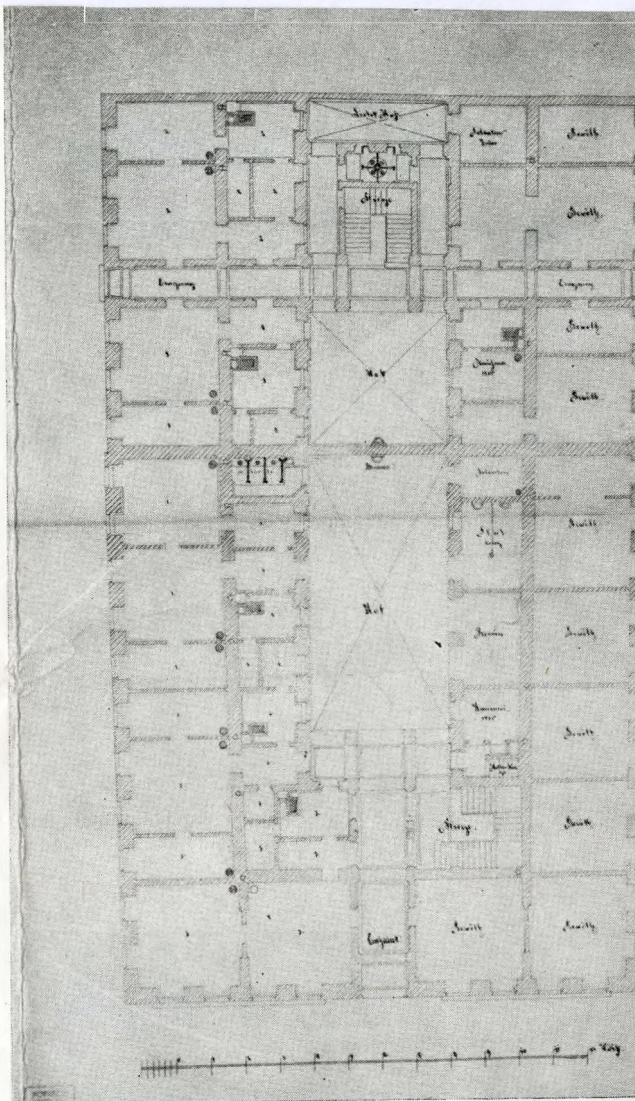
Budapest műemlékvédelmének jelentős eseménye volt, midőn 20 évvel ezelőtt — a Fővárosi Műemlékfelügyelőség megalakulásával egyidejűleg — a főváros ingatlankezelési szervezetében a műemléklakóházak (Budapest műemlékeinek 65%-a) felújításának és helyreállításának lebonyolítására önálló osztály létesült.

Ez az osztály beruházó jellegének megfelelően elsősorban előkészítő és műszaki ellenőrzést ellátó munkát végez, de szinte kezdettől fogva rugalmasan tevékenységi körébe vonta mindazokat a munkákat, melyek feladatának

műemléki szempontból is jobb, hatékonyabb, mozgékonyabb elvégzését tették lehetővé. Így hosszú idő óta műemlék-helyreállításban igen járatos, nagy gyakorlatú tervező csoporttal és építéstörténeti kutatást végző tudományos csoporttal rendelkezik.

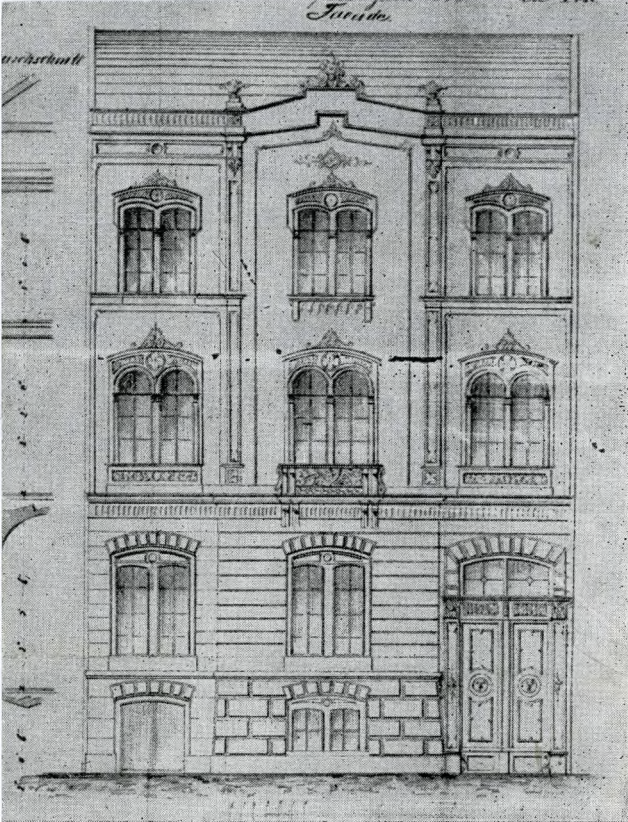
A Műemléki Osztály első évtizedének fő feladata a budai Várnegyed lakóházainak helyreállítása volt. A szinte kivétel nélkül több periódusban épült, általában középkori részletekkel, maradványokkal rendelkező házak építéstörténeti kutatásának nagyobb részét még a Budapesti Történeti Múzeum középkori osztálya, kisebb részét a KÖZTI végezte. E munkák, melyek gyakran csak a homlokzatra szorítkoztak, nem annyira egyedi levéltári kutatáson, mint a szakirodalom felhasználásával értékelt falkutatáson és helyszíni feltáráson alapultak. E feltárásokban a Műemléki Osztály kezdettől fogva bizonyos mértékig részt vett: helyszíni megfigyelésekkel, felvételi rajzok készítésével, különösen pedig a kiviteli munkák során felmerülő ilyen jellegű feladatok egy részének elvégzésével. E munkákkal kapcsolatban hamar szerepet kapott a kiviteli üzem által veszélyeztetett régi asztalos- és lakatosmunka számbavétele, felmérése stb. Az évek múltával növekedett a Váron kívüli, túlnyomórészt XIX. századi lakóházak felújításának mértéke. Ezekhez a Műemléki Osztályon igen szerény terjedelmű ún. előtanulmányok készültek, melyek csak a standard irodalomban található minimális anyagot rögzítették, alkalmilag kiegészítve a Kiscelli Múzeumban őrzött régi fényképek s a Fővárosi Tanács tervtárában található fontosabb tervek reprodukciójával. Mindezt a munkát az előkészítő csoport két munkatársa látta el egyéb tevékenysége mellett. A fotózási feladatok elvégzésére 1962-től az osztály saját fényképpésszel rendelkezett.

Ilyen előzmények után alakult meg 1965-ben a Műemléki osztály tudományos csoportja, melyhez a kutatókon kívül fényképész és gyűjteményi előadó tartozik. A csoport munkájának gerincét a helyreállításra kerülő műemlék-épületek építéstörténeti kutatása, ún. tudományos dokumentációk készítése képezi. A tudományos dokumentációk a helyreállításra váró épületek építéstörténeti monográfiái, melyek kidolgozásánál jelentős szerepet játszik az a követelmény, hogy lehetőleg minden, a helyreállításához műemléki szempontból szükséges támpontot meg kell adnia. Ennek megfelelően a kutatás és feltárás során speciális szempontok is érvényesülnek, s a dokumentációt szakvélemény (helyreállítási javaslat)

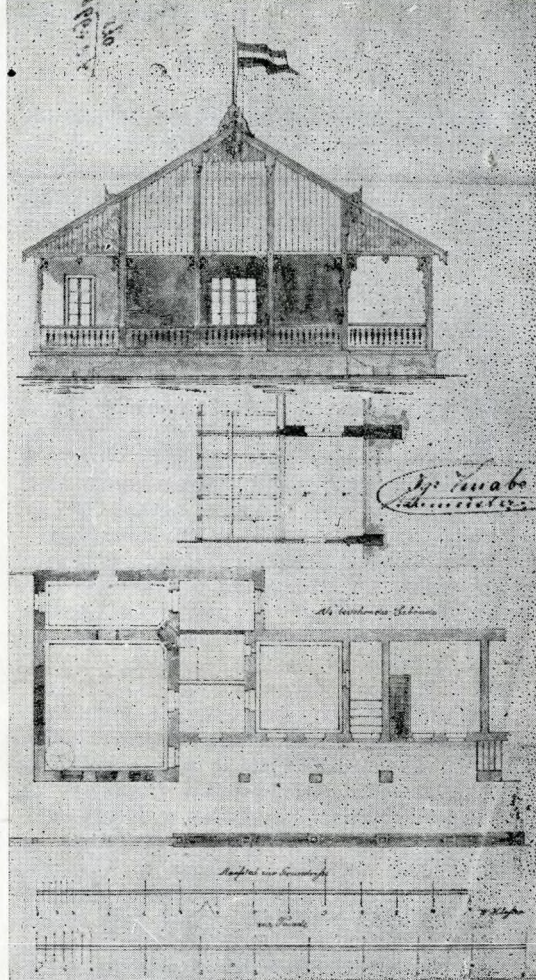
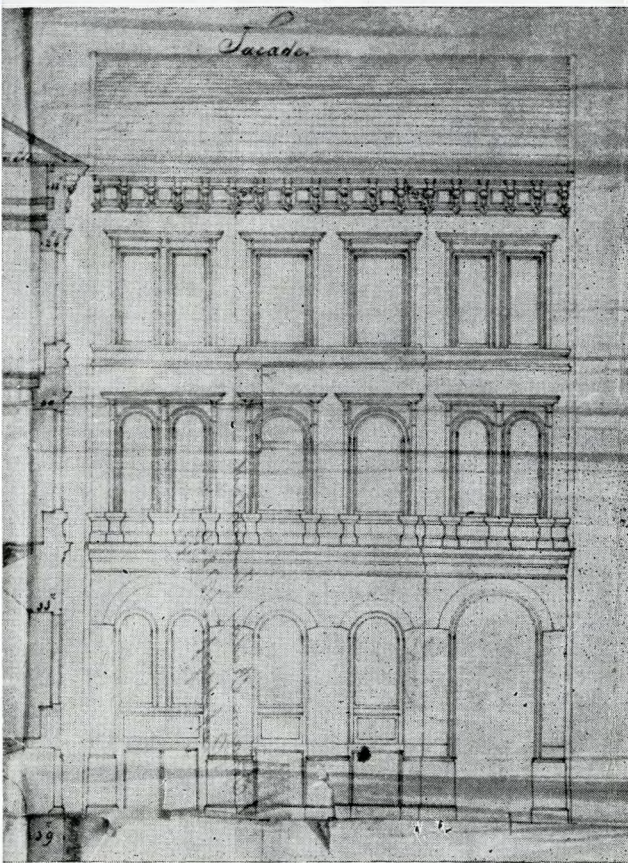


3. I. Jégverem u. 2. földszinti alaprajzának terve. Mátyásföld, 1860.

egészíti ki. Mint ahogy tartalmilag sem korlátozzuk magunkat csupán a helyreállításához közvetlenül és feltétlenül szükséges anyagfeltárára, hanem bizonyos monográfikus teljességre törekszünk, ugyanúgy a dokumentáció szerkezetében is érvényesítünk távolabbi célkitűzéseket. Így igyekszünk egy leendő és teljességre törekvő műemlékkataszter számára ezeknek az épületeknek az esetében minden forrásanyagot a tanulmánytól függetlenül, áttekinthető csoportosításban rendelkezésre bocsátani (levéltári források, gyűjtemények anyaga, bibliográfia).



4. V. Váci u. 76. Pan József
kivitelre nem került terve,
1861.

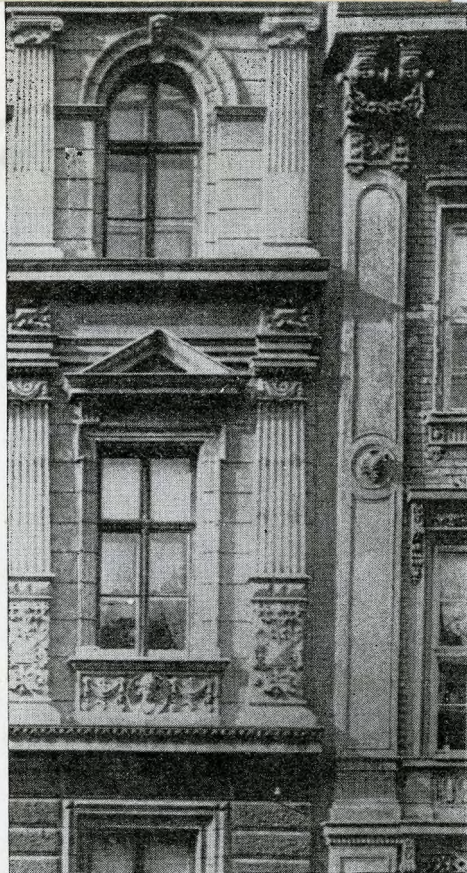


6. II. Páfrány út 17/b kiépíté-
sének terve. Knabe Ignác,
1869.

Érdeemes megjegyeznünk, hogy a tudományos dokumentációk költsége a helyreállítási összegnek mindössze néhány százaléka, elenyésző mennyiség. Ennek révén viszont olyan részletességű — s a feldolgozásra kerülő épületek növekvő száma következtében olyan volumenű — építéstörténeti kutatás válik lehetővé, mely egyébként el sem volna képzelhető.

Gyűjteményeink: tervtár, tudományos dokumentációk gyűjteménye, fotótár. A tervtár a Műemléki Osztály működése során végzett munkák tervdokumentációjának teljes anyagát őrzi, a hozzá tartozó irattanyaggal együtt,

5. V. Váci u. 76. Lohr János
kivitelezett terve, 1868.



7. XII. Zugligeti út 79. eredeti terve. Medek Vince, 1871. (jobbra fent)

8. V. Kecskeméti u. 1. Pan József elpusztult architektúrájának (1867) egyetlen dokumentuma a szomszédos épületet ábrázoló kép jobb szélén. Rozinay-album, 1883. (balra fent)

összesen 465 dokumentációt. A tudományos dokumentációk gyűjteménye 330 épületről, ill. témáról őriz tudományos dokumentációt, előtanulmányt, kutatási anyagot. A fotótár állaga 17 500 negatív, 37 000 nagyítás, 1300 színes diapozitív, összesen tehát mintegy 55 000 darabos gyűjteményről van szó, melynek átlagos évi gyarapodása kb. 3–4000 db.

Komárik Dénes

9. XVI. volt Zsivora kastély ún. Foerk-féle felmérése 1916-ból

